

УДК 82-94: 821.162.2+821.162.1

Ольга Цівкач

Прикарпатський національний університет
ім. Василя Стефаника

СПОГАДИ ПОЛЬСЬКОГО ПИСЬМЕННИКА ГОРАЦІЯ САФРІНА ПРО ІВАНА ФРАНКА

У статті йдеться про спогади польського письменника Горація Сафріна про Івана Франка з його книги «Дотепні і особливі історії мого життя», яка не була ще перекладена українською мовою.

Ключові слова: спогади, зустрічі, враження.

Olga Ciwkacz. Wspomnienia polskiego pisarza Horacego Safrina o Iwanie France. Artykuł poświęcono wspomnieniom o Iwanie France polskiego pisarza Horacia Safrina z jego książki „Ucieszne i osobliwe historie mego życia”, co jeszcze nie była przetłumaczoną na język ukraiński.

Słowa kluczowe: wspomnienia, spotkania, wrażenia.

Olga Tsivkach. Memories of Polish writer Horace Safrin about Ivan Franko. This article covers short memories of Polish writer Goraciy Safrin about Ivan Franko and his book «Funny and special stories of my life» that was not previously translated into Ukrainian language.

Key words: memories, meetings, impressions.

Спогади сучасників становлять безцінне джерело для розуміння епохи і життя відомих людей. Вони створюють живий образ людини, розкривають його особистість, характер, свідчать про ставлення до нього інших діячів культури, повідомляють про деякі невідомі чи маловідомі факти його біографії.

Щоправда, спогади не завжди точно, правдиво описують особу, на відміну від щоденника чи листа. У спогадах тою чи іншою мірою неминучими є елементи творчого, вільного або невільного інтерпретування епізодів минулого, що збереглися в пам'яті. Але, поступаючись документальній точності записів у щоденнику чи листах, спогади дають можливість авторам створювати живі образи великих людей та їхнього оточення, малювати широкі картини побуту і звичаїв, за умови, що написані вони людиною освіченою, з широким світосприйняттям, з виробленим художнім смаком тощо. Особа мемуариста майже завжди має вирішальне значення в нашій оцінці правдивості й об'єктивності його суджень і цим визначається цінність спогадів.

«Спогади, — писав Іван Франко, — це справді “Dichtung und Wahrheit” (творчість і вигадка). Чим більше і щиріше мемуарист силкується переносити вповні, з усіма фарбами і тонами той образ далеко минулих подій, який лишився в його душі, тим більша небезпека, що він до того образу додасть щось зайвого, пізнішого, нанесеного течією часу. Але ж зусилля в противний бік подати лише голі контури картини, лише силуети або навіть дерев'яні рамки — ще шкідливіше для вірності споминів, бо дає скелет замість живого тіла, пустопорожню тінь замість живої дійсності» [5, с. 5]

Слід зазначити, що спогади про Івана Франка, написані польським письменником, євреєм за походженням, Горацієм Сафріним невеликі за обсягом, їх можна вважати лише певним доповненням до низки спогадів про Івана Франка, створених його сучасниками, що були свого часу надрукованими у книгах спогадів про українського письменника [9], але завдяки ним можна додати деякі деталі до біографії Івана Франка та краще зрозуміти, як сприймало й шанувало українського поета багатонаціональне населення Західної України.

У своїх спогадах Сафрін згадує, що «з слов'янськими письменниками його батька поєднувала тісна знайомість зі Станіславом Россовським і Іваном Франком» [25, с. 38].

На початку треба сказати декілька слів власне про письменника Горація Сафріна, який народився 1899 року в Монастириськах [7] в родині досить заможних євреїв з родини раввінів. Його батько, Себастьян Сафрін, підприємець та публіцист, був освіченою людиною. Мати, Дора з дому Лукашер — закінчила гімназію в Одесі. Пізніше у спогадах Сафрін писав, що певно там вона: «Заразилася побожністю від своїх православних подружок. Дивно виглядала та нібі-то родовита слов'янська красуня (блондинка з великими голубими очима), в обличчі якої найбільший расист не знайшов би жодної семітської риси, що нахилившись над гебрайським молитовником, молилася та благославляла родину при запалених вечірніх срібних свічниках» [25, с. 48].

Початкову освіту Горацій отримав в єврейській школі — чедері, до якої почав ходити маючи 5 років [25, с. 6], а пізніше вчився у 4-х річній народній школі барона Гірша ім. Чацького у Станіславові [25, с. 7]. З дитячих років він володів ідишем, польською, німецькою, французькою та староєврейською мовами. В 1909 році вступив до I польської Станіславівської гімназії ім. Мечислава Романовського [11]. Згадуючи ці роки, він пише: «Ще сьогодні майже через півстоліття можу стверджувати, що у певній мірі сприйняв “батьківські амбіції” та його нахил до хаотичного не скоординованого читання. До того часу, як я переступив поріг гімназії ім. Романовського — а екзамен я склав з оцінкою *summa cum laude* (з відзнакою. — О. Ц.), я вже знав “Іридїона” [20], “Ксьондза Марка” [27] і “Конфедератів Барських” [22], перечитав “Короля Духа” [28], “Гражину” [23] і «“Світанок” [21], я захоплювався “Біблійними мелодіями” Корнеля Уейського [18]. Батько, незважаючи на невдоволення й перестороги матері, не відривав мене від книжок, а навпаки — підсував мені вірші Шиллера і Гете, балади Шаміссо та Уланда, “Танусю”, “Затоплений дзвін” Гауптманна [4], пісні єврейського поета Хаїма Нахмана Бялика [1], переповнену кров'ю пролетарську творчість Моріса Розенфельда [10]. Так, ніби нелегально, щодня я збагачувався новими словами — польськими, німецькими, гебрайськими та ідиш. А крім того, також за батьківською ініціативою, — вчив понад програмою українську мову, що полегшило мені у багатьох випадках і першу та останню зустріч з великим поетом і пророком братнього народу — Іваном Франком» [25, с. 37]

Про те, що Сафрін дійсно добре знав українську мову, свідчить те, що в своїх спогадах «Дотепні і особливі історії мого життя» він часто (латинкою) вживає українські прислів'я: «Без муки нема науки» (тут він додає, що це прислів'я є май-

же дослівною сентенцією з Талмуду. — О. Ц.), «Говори до гори, гора горою», «Бог високо — цар далеко...», «Яке їхало, таке й здибало», «Не дай Бог з Івана пан», «Що то за село, де Микола вїт?», «Пасує як горбатий до стіни», «З одного дерева і хрест і лопата», «Порожня бочка гудить, а повна мовчить». Він запам'ятав навіть ті прислів'я, в яких не дуже гарно селяни говорили про своїх дружин: «Люби жінку як душу, а тряси як грушу», «Жінка небита, як коса неклепана» [25, с. 66]. Сафрін пам'ятав українські колядки співані на Різдво: ««Нова радість стала/ Діва пречиста сина породила» [25, с. 70], йому дуже подобалося свято Маланки, він навіть згадує сусіда, українського газду, який скликав до себе усю родину, оголосив свій заповіт, тобто поділ майна, а потім сказав: «Тепер буду умирати», повернувся до стіни і помер. В своїх спогадах Сафрін цитує навіть коломийки, правда, не завжди вони були досить пристойними за своїм змістом [25, с. 166], у спогадах він цитує також пісні про Довбуша, які були популярними на той час [25, с. 167].

«В 1914 році [...] я [...] написав гебрійською мовою віршовану байку, яку подав до друку до молодіжного щотижневика “Насіра”, і цикл віршів українською мовою під псевдонімом “Максим Дубина”, за взірць взяв думки Тараса Шевченка, про що свідчить хоча б такий куплет:

*Kozaczeńko-lebedeńko
Piszól u żołdaty...
Oj? Szcze dołho, dziwczynońko,
Tobi sumuwaty!*

Прикро, але ці вірші не були надрукованими, почалася Перша світова війна і окупація Станіслава військами генерала Брусілова» [25, с. 210].

Коли Горацію виповнилося 6 років, родина переїхала до Станіслава, про який він писав: «Не сформували мене в жодному випадку ні малюсенькі Монастириська, ні історичний Бучач, тільки найближче моему серцю місто, що називалося на старих австрійських мапах “Станіславів біля Тисмениці”, яке у рекордно короткий відрізок часу зробило блискучу кар'єру, ставши спочатку осередком повіту, а нарешті — воєводства» [25, с. 89]

Маючи 14 років, у 1913 році він видав у Станіславі першу книгу своїх віршів «Роезје» польською мовою, передмову до якої написав відомий поет й журналіст Станіслав Россовський [12], а вірші юного поета з цієї збірки сподобалися й самому Іванові Франкові. До цієї збірки увійшли вірші, драма «Час пригадати історії наших батьків» (драма у 3 актах). Дійовими особами були Емілія Плятер [14], архієпископ, два арфіста, ворожка, Діва, Лицар, Богині, два хори жриць та навіть Мати Польща. У фіналі драми на сцені два Ангели коронують Емілію Плятер лавровим вінком. У цій збірці були також надруковані як власні вірші молодого автора, так і його переклади балади Гете та вірша Шаміссо.

Під час Першої світової війни Горацій Сафрін разом із батьками перебував у Відні (від 1916 р.), де продовжував навчання у польській гімназії, і там вже здав Матуру 1917 року. Свої літературні твори він друкував на сторінках польських газет «Wiedeński Kurier Polski» та «Zdrój». 1918 року Горацій Сафрін був призваний

до австрійської армії, закінчив школу офіцерів у Моравській Остраві та, маючи ступінь хорунжого, був висланий на італійський фронт. По закінченню бойових дій він повернувся до Відня, вступив до театральної школи Егона Брехера [2] та одночасно вивчав англійську й німецькі мови у Віденському університеті. 1920 року Горацій Сафрін повернувся до Станіслава, став актором і режисером, а потім від 1930 року — директором Музично-драматичного товариства ім. Гольдфадена. Він займався активною літературною діяльністю, писав мовою їдиш ревію, концертні програми, перекладав драматичні твори, співпрацював з єврейською газетою «Stanislawer Glos», з польськими газетами «Ziemia Stanislawowska», єврейськими польськомовними газетами «Glos Stanislawowski», «Chwila», «Nowy Dziennik», «Nasza Opinia», де друкував свої вірші і прозу як польською, так і мовою їдиш. У 1925–1926 роках Горацій Сафрін навчався екстерном у Львівському університеті. В 1926 році він став членом Союзу єврейських письменників і журналістів, в 1934 році він був запрошений на посаду відповідального редактора часопису «Ехо».

Після вибуху II Світової війни у вересні 1939 року, після приходу до Станіслава радянських військ, він продовжував керувати музично-драматичним театром ім. Гольдфадена, який 1940 року був приватизований радянською владою, та від лютого 1940 року Сафрін працював художнім керівником обласного Дому народної творчості. В червні 1941 року його було евакуйовано на схід Радянського Союзу, він викладав іноземні мови у школі на хуторі Кулилга під Сталінградом, був художнім керівником районного Дому культури у селищі Оскарівка (Казахстан), викладав літературу в Гірничому технікумі у Караганді, там же був театральним консультантом відділу мистецтва облвиконкому (1944). Після закінчення Другої світової війни він повернувся до Польщі, жив у Лодзі, працював редактором Єврейського агентства преси та був керівником літературного відділу місячника організації «Naszomer Nasair» («Mosty») (1946–1949).

Горацій Сафрін був плідним літератором, друкував сатиричні твори, театральні рецензії, літературознавчі розвідки, перекладав з їдиш, староеврейської, української та німецької мов для численних часописів. Також він брав активну участь у роботі Союзу єврейських письменників і журналістів, у 1949–1950 був Секретарем союзу. В 1950 році Горацій Сафрін був обраний членом Союзу польських письменників, у 1955–1960 роках входив у склад керівництва Лодзького відділу Союзу польських письменників. У 1955 році він став членом Польської об'єднаної робітничої партії. Від 1956 року виконував обов'язки радника з питань культури й мистецтва відділу культури Президії національної ради у Лодзі. Горацій Сафрін був постійним співпрацівником редакції Польського Радіо у Лодзі, вів цикл передач «Сатирична естрада», також був керівником аматорських колективів при Народному клубі суспільно-культурного товариства євреїв у Лодзі. Три рази він отримував Премію Міністра культури і мистецтва Польщі (1958, 1960, 1964). Після виходу у 1961 році на пенсію він працював на суспільних засадах у Комісії з питань культури при Лодзькому партійному комітеті та у Лодзькому відділі Польських письменників. Письменник був відзначений Золотим хрестом заслуги (1956), Офіцерським хрестом ордену відродження Польщі (1961), одзнакою

«Заслужений діяч культури» (1961), почесною відзнакою м. Лодзі. Помер Горацій Сафрін 22 липня 1980 року у Лодзі [26].

Горацій Сафрін залишив велику літературну спадщину, серед якої найбільш відомі збірки єврейського гумору «Przy szabaszowych świecach. Humor żydowski» [25], яка була багато разів перевиданою. Окрім цього, він написав цікаві спогади про свої дитячі та юнацькі роки, проведені у Станіславові, а також описав свою діяльність як актора, а потім директора єврейського театру ім. Гольдфадена: «Ucieszne i osobliwe historie mego życia: Wspomnienia z dwudziestolecia międzywojennego» («Дотепні і особливі історії мого життя. Спогади з міжвоєнного двадцятиліття»). Вони ще не були перекладені українською мовою.

У своїх спогадах Сафрін згадує, що «з слов'янськими письменниками його батька поєднувала тісна знайомість зі Станіславом Россовським і Іваном Франком» [25, с. 8].

Перші свої спогади про Івана Франка Горацій Сафрін записав саме зі слів свого батька, який розповідав про те, що Іван Франко нібито два роки провів, працюючи гувернером у графа Млодецького в Монастирських [25]. Тут треба додати, що ці дані не перевірені. У біографії Франка про це немає жодної згадки. Проте відомо, що Франко був на Тернопільщині, туди Франка запросив Василь Щурат, спокусивши його ознайомитися у 1883 році з надзвичайно багатою бібліотекою ліберального громадського діяча та публіциста, поміщика Івана Андрійовича Федоровича у селі Вікно Гусятинського району Тернопільської області. Син поміщика В. І. Федорович запропонував Франкові написати біографію Івана Андрійовича Федоровича (1811–1870 рр.). «При цьому письменнику було надано право якнайширше використати матеріали особистого архіву І. Федоровича (його записи з філософії і соціології, близько 10 тисяч листів за 1835–1870 рр., спогади дружини та інші» [18, с. 593].

Про початок своєї роботи над вказаними джерелами І. Я. Франко повідомляв 24 квітня 1883 р. М. П. Драгоманова: «Я прийнявся, особливо коли розглядав, що листи кидають доволі світла на досить темні часи від 1835 до 1846 року, коли Ів[ан] Фед[орович] був послом з Тернополя до сейму Віденського. От я й рішився на підставі тих листів, оповідань, а також друкованих джерел зладити життя Ів[ана] Федоровича на тлі його часу» [18, с. 593].

У примітках до праці Івана Франка «Життя Івана Федоровича і його часи» написано, що «взятися за написання життєпису Івана Федоровича Івана Яковича Франка примусили скрутні матеріальні обставини: «Федорович — за гроші, отже, мушу не раз перемагатися і робити його...» — пише він в березні 1884 р. до української письменниці й громадської діячки К. К. Попович. А умови і можливості виконання цієї роботи були складні, обмежені пунктами угоди між І. Я. Франком та В. І. Федоровичем [18, с. 593].

Від Гусятина до Монастирськ 97 км, туди Франка міг запросити й львівський знайомий Франка Станіслав Россовський, який народився у Монастирських. Справді, там у палаціку мешкав граф Млодецький. Юзеф Млодецький мав троє дітей — Марію, Ядвігу і Владислава. Можливо, Франко міг вчити когось із них польської чи німецької мов і т. д. У біографії Франка немає жодної згадки про

перебування Івана Франка у Млодецьких. Але була певна традиція, коли гімназисти чи студенти університету під час літніх канікул працювали в маєтках шляхти. Відомо також, що ще у Дрогобицькій гімназії, залишившись без батьків, Іван Франко був змушений заробляти собі на життя репетиторством. Зі свого заробітку він виділяв гроші на книжки для особистої бібліотеки. Мабуть, перебуваючи в університеті, він міг влітку працював репетитором, бо мав дах над головою й заробляв гроші на своє подальше навчання.

Сафрін пише у своїх спогадах, напевно, з розповідей свого батька: «Великий Іван Франко провів два роки свого працьовитого життя у моєму рідному містечку Монастириську, де працював гувернером при дворі графа Млодецького. Почуваючись не досить зручно в холодних мурах аристократичного палаца, Франко швидко потоваришував з моїм батьком і часто до півночі просиджував у нашій “ренесансовій їдальні” біля самовару й склянки доброго рому. Злосливці серед найближчої родини вважали, що він “смалив халявки” до моєї красуні маман, з якою розмовляв українською, в той же час у розмовах з батьком користувався німецькою чи українською мовами» [25, с. 38.]. В цій частині спогадів Сафрін висуває припущення, що, може, саме «ці вечірні розмови» стали поштовхом для створення Франком «чудової поеми “Мойсей”» [25, с. 38]

Станіслав Россовський народився 1861 року саме у Монастириськах. До гімназії ходив спочатку у Бучачі, трохи вчився у Кракові і Львові, з 1878 року вчився у станіславській гімназії, де 1890 року здав матуру. Вищу освіту Станіслав Россовський здобував на філософському факультеті Львівського університету, після його закінчення оселився у Львові, де прожив усе життя. У Львові він познайомився з Іваном Франком і, напевно, за його порадою той приїжджав до Монастириська.

Перша особиста зустріч Горація Сафріна з Іваном Франком відбулася вже 1912 року, коли він мав 13 років і, як писав у спогадах, за «заповітами Мойсея став відповідальним за всі свої вчинки» [25, с. 39]

Станіслав Россовський і Іван Франко зустрілися у львівській відомій ресторації «Брістоль», куди прийшов разом з батьком і тринадцятилітній Горацій Сафрін. Горацій пише, що головна увага його була звернута саме на «українського пророка», «портрети якого висіли у всіх міських і сільських театральних залах, світлицях і клубах товариства «Просвіта» [25, с. 39].

Автор спогадів згадує, що на той час вже прочитав декілька разів вірші Франка, зібрані у збірці «Мій Измарагд», а «Каменярів» та фрагменти з поеми «Лис Микита» знав напам'ять. Спочатку Горацій «півгодини уважно прислуховувався до старших, але [...] йшлося переважно про хвороби нирок та найкращі переписи готування щупака в майонезі» [25, с. 39.]

А далі він пише: «Тут, у Львові, після цієї лікарсько-гастрономічного вступу, я вже без решти перетворився на слух. Розмова вочевидь перейшла на літературні теми. Россовський згадував видану Франком драму невідомого автора, який певний час приписувався Міцкевичу — хвалив прекрасну польську мову, якою була написана передмова. Драма називалася “Велика втрата” [14]. А від драматургії до театру — то вже був тільки один крок. Пан Станіслав жалівся, що його одноак-

тівку “Купання Зузани”, прапрем’єра якої відбулася нещодавно у Театрі Великого князя Австро-Угорщини в Карлсрує, але вона ніяк не має можливості побачити світло рампи місцевої львівської сцени. Так, так... *Nemo propheta...in sua patria* (Нема пророка у своїй вітчизні. — О. Ц.)» [25, с. 40].

Сафрін згадує: «Потім у розмову вступив Іван Франко. Я знав його обличчя з фотографій, вклеєних у численні книжки, а також з портрету, що висів у Світлиці II гімназії з українською мовою навчання у Станіславові» [25, с. 40].

На автора спогадів зробили велике враження «ті самі свіжі, покриті тоненькою сіткою зморщок полички, зачесане “в щітку» волосся, посивілі вуса, густі брови, сіро-голубі очі. Мене здивувало... трошки, що він був одягнений не у вишиванку, а мав на собі білу накрохмалену сорочку зі штивним стоячим комірцем та вільно зав’язаною чорною краваткою» [25, с. 40].

У цій розмові Франко скромно зауважив, що й його переклад шекспірівського «Юлія Цезаря» [24, с. 40] ніяк не може попасти на сцену Театру ім. Шашкевича [24, с. 40]. Директор Стадник — чудовий зрештою актор і режисер — віддає більшу пошану легкій Музі, виставляє касові оперетки Офенбаха, і дуже зрідка там гостять письменники такого рівня як Гоголь і ... Тобілевич» [25, с. 40].

У цьому місці молодий шанувальник Франка пише у своїх спогадах, що «в цю хвилину я зухвало звернувся до Франка та запевнив його, що три роки тому дивився у селі Жижномері [6; 25, с. 41] виставу його драми “Украдене щастя”, яка дуже мені сподобалася. Правда, промовчав про те, що вистава відбувалася у самих примітивних умовах — в одній stodолі фільварку, а роль головної героїні, спокушеної жандармом, грав молодий гарний конюх-батрак, що прикривав обличчя жовтою квітчастою хусткою. Оркестр — капела, в якій головну роль грав завзято на бубні сам війт, біла по вухах слухачів, але це не перешкоджало глядачам насолоджуватися грою переодягненого актора... Глядачі гаряче реагували на появу на сцені карикатурної постаті єврея-корчмаря, який казав, що має “патент від самого цісаря”» [25, с. 41].

Як згадував Сафрін, «Франко посміхнувся поблажливо і запитав, чи я знаю якийсь з його віршів». У відповідь той «прочитав напам’ять без помилки чотири куплети із збірки “Мій Измарагд”», а останню у власному, як пише автор, у досить незграбному перекладі польською мовою:

*Ty bracie, kochasz Ruś,
Jak swoje nędzne włosci,
Ja już nie Kocham jej
Z nadmiaru mej miłości... [25, с. 41]*

Сафрін далі пише, що, зворушений безпосередністю хлопчика, «Франко взяв його за підборіддя, довшу хвилю розглядав моє обсипане ластовинням обличчя — може, шукав подібності до класичних рис обличчя моєї маман — і сказав потім: “Добре, дуже добре...”» [25, с. 41]

Наступна зустріч відбулася на початку осені 1913 року у Станіславові, де Сафрін був присутнім на авторському вечорі «відомого Івана Франко» (25, с. 117). Він

пише у спогадах: «Великий поет, прочитавши декілька куплетів з пародії “Лис Микита” і великий уривок з повісті “Захар Беркут”, потім перейшов до актуальної політичної сатири. У той час Європа ніби починала повертатися до рівноваги. Поволі згасав, димлячий до недавнього часу, балканський вулкан, але передбачливий військовий міністр Австро-Угорщини барон Кробатін вимагав від парламенту додаткових кредитів на озброєння — ніби за прислів'ям: *Si vis pacem, para bellum!* (Якщо ви хочете миру — готуйтеся до війни! — О. Ц.). Зухвалий виступ міністра викликав бурхливий протест прогресивних партій, головними представниками яких були депутати Дашинський та Адлер. А відомо: “що коли коня підковують, то й жаба лапку наставляє”. Тому загальне здивування викликали вірнопіддані слова одного з “русинських” депутатів, який виступив з палкою промовою про те, що монархії конче потрібне озброєння. Не пам'ятаю, чи депутат мав прізвище Наумович, у кожному випадку Франко охрестив його “Безумовичем”, тобто політиком без розуму... Я докладно запам'ятав той горезвісний, осміяний поетом виступ і подаю у своєму досить вільному перекладі декілька куплетів (тут мова йде про сатиричну «Думу про Наума Безумовича». — О. Ц.):

*I cóż pocznie wiara święta,
nasze cierkwie i klasztory,
gdy wśród ludu się rozpęta
zły duch buntu i przekory?
A o ministrze:
Jakżeż mu odmówić śmiecie?!
Pan minister prosi przecie,
choć z racji swego „amtu”
mógłby rozkazywać nam ty!
I dalej:
My, synowie Austrii-mamy
wierni przy monarchii trwamy
aż do śmierci — albo raczej
do torby żebraczej...»*

Того ж самого вечора в залі «Просвіти» відбулися танці, а наступного дня Іван Франко вписав до «Золотої книги» відомі чотири рядки вірша:

*Gdybyś tyle taktu mieli
W głowach, co w kończynach,
Wnet by wskrzesła, przyjaciele,
Wolna Ukraina” [25, с.118-119]*

Читаючи спогади Горація Сафріна, розумієш, що Франко був не тільки моральним авторитетом для українців Західної України, але й своєю творчістю впливав на духовний розвиток і тверезе ставлення до національної літератури. Франко гостро критикував відсталість і обмеженість тогочасного українського суспіль-

ства в його специфічному розумінні міщанської моралі. Микола Вороний писав, що «Франко, взятий в цілому, був серед галицького суспільства якимсь унікатом, особою, що на цілу голову стояла понад загальним рівнем [...] сила духа була в ньому надзвичайна, вона й рятувала його. Вона й допомогла йому твердо устояти в боротьбі, щоб вкінці здобути собі невмирущу славу!» (3, с. 227, 228).

Декілька сторінок спогадів Горація Сафріна про Івана Франка, в яких, можливо, поєдналися майже родинна легенда і реальні події, додають до численних спогадів про відомого українського письменника, поета, суспільного діяча нові риси і факти, які торкаються біографії Франка, окремих і досі не з'ясованих у нашому франкознавстві проблем Франкового життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бялик Хаїм Нахман (1873–1934) — єврейський поет, один із фундаторів новітньої літератури мовою іврит (писав також їдишем). Його називали єврейським пророком Ізраїлю, він був прозаїком, перекладачем, есеїстом, видавцем.
2. Брехер Егон — актор і головний режисер у «Stadts teater» у Відні.
3. Вороний М. Перші зустрічі з Іваном Франком / Микола Вороний // Спогади про Івана Франка., Київ: Дніпро, 1989, — С. 227.
4. Гауптманн Гергард (1862–1946) — німецький письменник, драматург, Лауреат Нобелівської премії з літератури за 1912 рік.
5. Дей О. І. Очима сучасника / Олексій Іванович Дей // Спогади про Івана Франка, Київ: Дніпро, 1981. — С. .
6. Жижномир, село у Бучацькому районі Тернопільської області.
7. Монастириська — місто в Тернопільській області.
8. Монографія І. Я. Франка була першою в українській історіографії досить успішною спробою створення нового науково-літературного жанру — жанру історичної біографії, історико-біографічного нарису. Та й у творчості самого автора ця праця займає поважне місце. Нею фактично започатковані спеціальні студії І. Я. Франка в галузі історичної проблематики.
9. Див., наприклад: Спогади про Івана Франка. — Київ: Дніпро, 1981. — 414 с.; Спогади про Івана Франка. — Львів: Каменяр, 1997. — 635 с.; Спогади про Івана Франка. Упорядник Михайло Гнатюк. Видання 2-ге, доповнене, перероблене. — Львів: Каменяр, 2011. — 832 с.
10. Р озенфельд Морріс (Моше Jacob Alter) (1862–1923). Писав свої твори мовою ідиш.
11. Романовський Мечислав (1833–1863) — польський поет-романтик, вчився в станіславській гімназії. Загинув 1863 року під час січневого повстання поляків проти Російської імперії
12. Россовський Станіслав (1861–1940) — польський письменник і журналіст.
13. Перший переклад «Юлія Цезаря» українською мовою зробив Пантелеймон Куліш у 1886 році, книгу з передмовою Івана Франка було видано в 1900 році у Львові. Наступний переклад зробив Василь Мисик для повного зібрання творів Шекспіра у 6-ти томах видавництва «Дніпро». Автор спогадів помилився.
14. Плятер Емілія, графиня гербу Плятер (1806–1831), національна героїня Польщі.
15. Публікуючи розшуканий анонімний рукопис польської поеми, Іван Франко помилково прийняв її за таку, що належить перу А. Міцкевича. На жаль, гіпотеза була помилковою. Автор поеми досить невідомий.
16. Театр Руської Бесіди — перший український професійний театр (1864–1924). Іноді його також називають «театром Стадника». Автор спогадів помилився у назві, можливо,

тому, що український театр під керівництвом Стадника розміщувався на площі ім. Шашкевича у Львові.

17. Уейський Корнель (пол. Kornel Ujejski) (1823–1897) — польський поет-романтик, публіцист, громадський діяч. Його часто називають «останнім великим поетом романтизму» та найвідомішим польським поетом Східної Галичини.

18. Цитую за: Франко І. Я. Зібрання творів у 50-ти томах. — К.: Наукова думка, 1985. — Т. 46. — Ч. 1. — С. 591–649.

19. Шаміссо Шарль (1781–1838) — німецький поет натураліст і дослідник.

20. Kasiński Zygmunt. „Irydion”. Dramat.

21. Kasiński Zygmunt „Przedswit”. Poemat.

22. Mickiewicz Adam Konfederaty Barscy. (fr. «Les confédérés de Bar») — dramat francuski w 5 aktach prozą napisany przez A. Mickiewicza (1836), z przeznaczeniem na scenę paryską. Prapremiera polska w przekładzie wierszem Augusta Olizarowskiego wystawiona w Krakowie 1 stycznia 1872. Przekłady prozą m.in. Piotra Chmielowskiego, Józefa Kallenbacha, Jana Kasprowicza i Artura Górskiego.

23. Mickiewicz Adam. Grażyna. Powieść litewska — klasycystyczny poemat epicki.

24. Safrin Horacy. Przy szabaszowych świecach. Humor żydowski, Łódź (1963, 1989, 2003).

25. Safrin Horacy. Ucieszne i osobliwe historie mego życia. Wspomnienia z dwudziestolecia mędywojennego. — Wydawnictwo Łódzkie 1970. — 240 с. (Всі переклади тут і далі з польської мови мої. — О. Ц.).

26. Skręt Rościśław. Safrin Horacy // Polski Słownik Biograficzny. — Т. XXXIV.

27. Słowacki Juliusz. Książd Marek. Poemat.

28. Słowacki Juliusz. Król-Duch — poemat historiozoficzny